

**Дніпропетровський
гуманітарний університет**

А. В. Хрідочкін, П. В. Макушев

МЕТОДОЛОГІЯ СУЧАСНОГО ПРАВОЗНАВСТВА

Навчальний посібник

Дніпро
2017

УДК 340.115(075.8)
ББК 67.0я7
X – 93

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Дніпропетровського гуманітарного університету
(протокол № 5 від 23 лютого 2017 року)

Рецензенти:

Гусарев С. Д. – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, перший проректор Національної академії внутрішніх справ України.

Коломоєць Т. А. – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, заслужений юрист України, декан юридичного факультету Запорізького національного університету.

Сердюк І. А. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.

Хрідочкін А. В., Макушев П. В.

X - 93 **Методологія сучасного правознавства : навчальний посібник / А. В. Хрідочкін, П. В. Макушев. – Дніпро : Видавничий дім «Гельветика». – 368 с.**

ISBN 978-966-916-315-8

У навчальному посібнику розглянуті актуальні питання методології сучасного правознавства: його генезис від панування марксистсько-ленінської методології до методологічного плюралізму; теоретичні проблеми методології сучасного правознавства (її значення, сучасне розуміння, принципи та напрями); місце методології сучасного правознавства у структурі методології сучасного наукового пізнання (її зміст, структура, форма та світоглядні засади); методи сучасного правознавства (універсальні (філософські, світоглядні), загальнонаукові, міждисциплінарні та спеціально-юридичні).

Навчальний посібник розрахований на студентів магістратури та науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів юридичного спрямування, а також усіх тих, хто цікавиться питаннями методології сучасної юриспруденції.

УДК 340.115(075.8)
ББК 67.0я7

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
-------------------	----------

Розділ 1

ГЕНЕЗИС МЕТОДОЛОГІЇ СУЧАСНОГО ПРАВОЗНАВСТВА..... 11

1.1. Становлення і розвиток методології сучасної науки.....	11
1.2. Становлення і розвиток методології сучасного правознавства	32
1.3. Становлення і розвиток наукознавчих підходів до розуміння сучасного правознавства.....	50
1.4. Становлення і розвиток уявлень про об'єкт та предмет сучасного правознавства	83
1.5. Становлення і розвиток професійного методологування у сучасному правознавстві	105
1.6. Перетворення методології сучасного правознавства на самостійний напрям юриспруденції.....	124
<i>Питання для самоконтролю.....</i>	<i>135</i>
<i>Теми рефератів.....</i>	<i>135</i>
<i>Література для поглибленого вивчення розділу</i>	<i>136</i>

Розділ 2

АКТУАЛЬНІ ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ

МЕТОДОЛОГІЇ СУЧАСНОГО ПРАВОЗНАВСТВА 137

2.1. Значення методології для сучасного правознавства	137
2.2. Сучасне розуміння методології правознавства.....	147
2.3. Методологічні принципи сучасного правознавства.....	157
2.4. Співвідношення методології та об'єкта (предмета) сучасного правознавства	167
2.5. Основні методологічні напрями сучасного правознавства	176
<i>Питання для самоконтролю.....</i>	<i>182</i>
<i>Теми рефератів.....</i>	<i>182</i>
<i>Література для поглибленого вивчення розділу</i>	<i>183</i>

Розділ 3

МЕТОДОЛОГІЯ СУЧАСНОГО ПРАВОЗНАВСТВА – СКЛАДОВА МЕТОДОЛОГІЇ СУЧАСНОГО

НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ..... 185

- 3.1. Специфіка, форми, рівні, функції та методологія наукового пізнання 185
- 3.2. Поняття, зміст, структура та форма методології сучасного правознавства..... 197
- 3.3. Світоглядні засади методології сучасного правознавства..... 204
 - 3.3.1. Наукова картина світу: від класичної до постнекласичної 205
 - 3.3.2. Світогляд, його структура, історичні типи і функції. Домінуючий світогляд..... 212
 - 3.3.3. Тип (стиль) домінуючого юридичного мислення, його функції та структура..... 217
 - 3.3.4. Наукові парадигми сучасного правознавства..... 222
 - 3.3.5. Методологічні підходи сучасного правознавства 227
 - Питання для самоконтролю* 251
 - Теми рефератів* 252
 - Література для поглибленого вивчення розділу*..... 252

Розділ 4

МЕТОДИ СУЧАСНОГО ПРАВОЗНАВСТВА..... 254

- 4.1. Поняття та значення методу у структурі методології сучасного правознавства 254
- 4.2. Проблема відносності, істинності, допустимості, доцільності та цінності методів сучасного правознавства..... 257
- 4.3. Проблема класифікації методів сучасного правознавства..... 277
- 4.4. Універсальні (філософські, світоглядні) методи сучасного правознавства..... 287
- 4.5. Загальнонаукові методи сучасного правознавства 301
- 4.6. Міждисциплінарні методи сучасного правознавства 333
- 4.7. Спеціально-юридичні методи сучасного правознавства. 342
 - Питання для самоконтролю* 357
 - Теми рефератів* 357
 - Література для поглибленого вивчення розділу*..... 357

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ДО ВСЬОГО КУРСУ 359

ВСТУП

Розвиток сучасного правознавства обумовлений його переходом від методологічного монізму до світоглядно-методологічного плюралізму, що пов'язано з серйозним переглядом уявлень про державно-правові закономірності. Глибокий аналіз усіх явищ, визначення принципових орієнтирів подальшого розвитку юридичної науки стає найважливішим напрямом наукових досліджень, основою ефективності яких має бути методологія правознавства. Тому формування методологічної системи є першочерговим завданням сучасного правознавства. Особливо актуальні ці питання для вітчизняної юридичної науки.

Загальновизнано, що методологічні дослідження – це необхідна умова розвитку сучасної науки, а їх актуальність істотно підвищується в періоди глибоких реформ, корінних трансформацій системи цінностей і світоглядних основ суспільства. Адекватність осмислення соціально-економічних, політичних і культурних змін, ефективність досліджень нових правових реалій повинні базуватися на новітній системі теоретичних уявлень, сформованих в результаті перегляду філософських основ і методів наукового пізнання права.

Незважаючи на доволі значний інтерес до методологічно-правової проблематики, недостатньо розробленими залишаються питання загальної характеристики методологічної ситуації у сучасному вітчизняному правознавстві та тенденцій розвитку його методології в контексті формування нової системи правових цінностей, розширення впливу інтеграційних процесів на стан функціонування правової системи України та її окремих складових. Крім того, додаткового осмислення потребують філософські основи методології сучасної юридичної науки, поєднання у ній світоглядних засад класичної, неklasичної і постмодерністської методології та їх впливу на визначення шляхів удосконалення вітчизняного правознавства. Актуальність дослідження методології сучасного правознавства обумовлена також суттєвою зміною меж філософсько-методологічного

самовизначення юридичної науки, розглядом права не тільки як соціальної регулювальної системи, а й як фактору культури та феномену сучасної цивілізації. Тобто дослідженню методологічних проблем юридичної науки задається соціокультурний контекст, який дозволяє уявити її як систему, що розвивається і поєднується з провідними філософськими ідеями і ціннісно-цільовими структурами сучасного суспільства.

Радикальні зміни, котрих зазнали в останній чверті ХХ ст. державно-правові явища в усьому світі, особливо у країнах Східної Європи, зумовили необхідність адекватного «реагування» на них з боку правознавства у цих країнах. Приведення юридичної науки у відповідність із соціальними реаліями потребує передусім її методологічного «переозброєння». Воно, вочевидь, стає можливим головним способом звільнення її від колишньої адміністративно-командної заідеологізованості, шляхом демонополізації методологічних підходів, плюралізації використовуваних методів дослідження. Це – необхідна передумова щодо об'єктивності пізнання державно-правових явищ, поступального розвитку юридичної науки і свободи наукової творчості.

Сучасна методологічна ситуація у всьому суспільствознавстві України та й інших країн колишнього Союзу РСР, яка характеризується переходом від уніфікованої, єдино дозволеної, «одержавленої» методології до розмаїття методологічних засад, поширюється, так чи інакше, і на вітчизняне правознавство. Демонополізація, або, так би мовити, роздержавлення методології, – безперечно, плідний процес, який збагачує, демократизує пошуки істини, вивільняє та стимулює дослідницьку енергію, дозволяє більш повно і всебічно досягнути предмет дослідження – специфічні державно-правові закономірності. Вже сьогодні можна зафіксувати позитивні результати цієї методологічної тенденції, втілені, зокрема, у переосмисленні «класичних» і запровадженні нових понять вітчизняного загальнотеоретичного правознавства – таких, як «права людини», «права нації», «правова держава». Ці результати відображені і у фундаментальних законах – Конституції України тощо. Але методологічний плюралізм не повинен перетворюватись на методологічний анархізм, на методологічну

нерозбірливість, свавілля, «всеїдність». Означена ситуація (а її симптоми можна подекуди спостерігати як у правознавстві, так і в інших суспільних науках сучасної України) не наближає, а віддаляє від положень, адекватних предмету пізнання, гальмує формування практично корисних висновків. Запобігти таким небажаним «витратам» у ході дослідницького процесу можна, як видається, за умов дотримання принаймні таких трьох загальнометодологічних постулатів:

- об'єктивна обумовленість обраних методів дослідження його предметом. Саме предмет дослідження (тобто певна грань, сторона, аспект об'єкта дослідження) «веде» за собою дослідницький метод, визначає межі його застосування, придатності та прийнятності. Наприклад, якщо йдеться про можливість застосування у правознавстві математичних методів, то навряд чи можна не погодитись із твердженням: перш ніж рахувати, треба визначити, а що ж власне слід рахувати. На останнє запитання не зможе дати відповідь будь-яка суто математична наука;

- необхідність встановлення єдиної істини, вірогідність якої можна довести і перевірити за допомогою певного об'єктивного критерію. Щоправда, не можна не бачити того, що у разі, коли поняття істинності інтерпретувати як відповідність суспільствознавчих положень об'єктивним інтересам (потребам) окремих людей або окремих частин соціально неоднорідного суспільства, доведеться визнавати плюралізм істини: їх буде стільки, скільки існуватиме видів таких «часткових», групових інтересів. Та чи не буде такий «плюралізм» своєрідним проявом агностицизму і виправданням будь-яких акцій, аби тільки вони відповідали чийсь інтересам?

- неодмінним показником прийнятності, евристичності певного дослідницького підходу, методу є його спроможність наближувати, призводити до розкриття соціальної сутності явищ, що вивчаються (а не до приховування, затушовування її). Такою сутністю, взагалі кажучи, є, як відомо, здатність явища задовольняти інтереси певної частини соціально неоднорідного суспільства (а у деяких випадках – і всіх громадян держави).

Наведені положення видаються наукознавчими аксіомами: вони стверджені реальною дослідницькою практикою багатьох

поколінь вчених. Проте у сучасних процесах плюралізації суспільствознавчих (зокрема, юридичних) методів зазначені аксіоми іноді ігноруються, внаслідок чого і виникають ситуації методологічного безладдя, еkleктизму і «хаосу». Ці, можна сказати, методологічні аномалії найчастіше мають місце внаслідок: використання певних загальнонаукових та інших методів дослідження поза межами їх застосування, тобто абсолютизації, гіперболізації їх евристичних можливостей (у тому числі внаслідок ігнорування закономірної залежності між предметом і методом дослідження); «оприродничування» законів соціальних явищ (зокрема, космізації, фізикалізації, біологізації дослідницьких засад щодо права і держави), тобто «механічного» виведення закономірностей останніх безпосередньо з положень природничих наук; надмірної, тобто соціально-беззмістовної, «вихолощу вальної» абстрактивізації понять про досліджувані соціальні явища (шляхом використання загальнолюдських термінів без конкретно-історичної сутнісної інтерпретації, розшифрування змісту понять, що такими термінами позначаються). Але те, чи мають ці поняття (скажімо, поняття прав людини) дійсно загальнолюдське значення, виявляється лише з їх «приземленням», тобто коли вони застосовуються у конкретних умовах місця і часу, якими власне і визначається соціально-змістове розуміння, смислове «наповнення» відповідних загальнолюдських термінів. А воно, як свідчить практика, нерідко буває досить неоднозначним, неодноманітним; своєрідної факторної «зрівнялівки», тобто прокламування рівнозначності, однаковості впливу на досліджуване явище численних різноманітних чинників, від яких воно так чи інакше залежить. У такий спосіб затушовуються відмінності між необхідними і випадковими зв'язками явищ, створюється ґрунт для заперечення і дискредитації поняття об'єктивного закону або підміни його більш широким (хоча менш змістовним) поняттям залежності; методологічної «зрівнялівки», тобто проголошення абсолютної рівнозначності, рівноцінності усіх методів дослідження, заперечення будь-якої їх субординованості, залежності, системності (у той час, як така субординованість об'єктивно зумовлюється наявністю різних рівнів, багатоаспектністю досліджуваних явищ); термінологічної

мімікрії, тобто словесного «перевдягання», як-то кажуть, зміни «вивісок» дослідницьких підходів і методів. Йдеться про випадки, коли внаслідок своєрідної термінологічної алергії колишні назви (справді дискредитовані спотвореною практикою використання позначуваних ними понять) замінюються іншими, новітніми, які, хоча і звучать надто «модерно», проте реально використовуються, інтерпретуються у тому ж значенні, зречення якого було задекларовано зовні.

Викладене свідчить про доцільність вимоги дотримання наукознавчої, методологічної дисципліни (безперечно, не формально уніфікованої, не «одержавленої»). Звільнення методології від адміністративно-командної ідеологічної запрограмованості не означає її свободу від фактологічної, логічної, і врешті-решт істиннісної дисципліни, свободу від необхідності вдаватися до такого визначального критерію правильності методології, як реальні наслідки впровадження її результатів у суспільну практику. Саме ця практика і «вирішує», якою ж бути методології. Ця ж практика, до речі, найпереконливіше довела і доводить, що ніколи не існувало, не існує і не існуватиме методології соціального пізнання, абсолютно нейтральної у соціально орієнтованому і соціально змістовному відношенні, тобто методологи, так би мовити, соціально дистильовані, «очищені» від залежності, від впливу з боку загального світогляду, переконань і установок дослідника. А такий світогляд є конкретним продуктом певних соціальних і природних умов, обставин життя його носія або тієї частини суспільства, інтересам якої об'єктивно відповідають, «служують» результати дослідження.

Дотримання цих вимог є необхідною передумовою евристичної ефективності плюралізації методології сучасного вітчизняного правознавства.

Мета дисципліни «Методологія сучасного правознавства» – формування і розвиток у студентів навичок проведення самостійних наукових досліджень у галузі права; розкриття творчого наукового потенціалу кожного студенту; розробка методології конкретних наукових досліджень (магістерських робіт).

Завданнями дисципліни «Методологія сучасного правознавства» є:

- аналіз сучасних методологічних підходів в галузі гуманітарного знання;
- аналіз сучасних методологічних підходів у галузі юриспруденції;
- вивчення історичних типів і форм методології правознавства;
- визначення ключових методологічних характеристик конкретного методологічного підходу;
- дослідження сучасних типів праворозуміння і способів обґрунтування права;
- з'ясування специфіки методів пізнання в гуманітарній сфері в цілому та в юриспруденції зокрема.

По завершенню вивчення курсу «Методологія сучасного правознавства» **студент повинен:**

- отримати уявлення про тенденції розвитку зарубіжної та вітчизняної правової науки в цілому і теоретико-правової та історико-правової науки, зокрема, про актуальні проблеми, що потребують подальшої наукової розробки;
- з'ясувати зміст категорії «методологія сучасного правознавства» на абстрактно-теоретичному та практичному рівнях;
- виявити специфіку досліджень в галузі теорії та історії права і держави, вчень про право і державу;
- навчитися формулювати цілі і завдання наукового дослідження, обґрунтовувати його актуальність та наукову новизну;
- опанувати методику висунення, обґрунтування і перевірки наукових гіпотез;
- отримати знання про основні методи досліджень, що застосовуються в юриспруденції;
- навчитися добирати і застосовувати методи, відповідні змісту, меті і завданням конкретного наукового дослідження; визначати доцільність їх застосування в конкретному випадку;
- навчитися формулювати та відстоювати власну наукову позицію.